

Tudi to je treba povedati

Brane Senegačnik

Ob spominskih slovesnostih se navadno govorijo slovesne besede, lepe, »pozitivne« besede, ki merijo na strinjanje in hočejo pomirjati, ne pa vznemirjati. To je razumljivo, še posebej na prireditvah, ki so namenjene preseganju družbenih razdorov, spravi, sožitju in nenasilni, ustvarjalni integraciji družbe. Vendar takšna pot žal ne vodi vedno na zaželeni cilj. Včasih je preprosto treba povedati tisto, kar mislimo, da je resnično in urgentno, pa ne zato, da bi uveljavljali svoj prav nasproti komurkoli, ampak zato, da bi imela resnica sploh še kakšno težo v družbi; zato, da bi se sploh še lahko pogovarjali in razumeli. Mislim, da je sedaj tak trenutek, zato želim povedati dve stvari: ena zadeva predvsem naše specifične slovenske razmere, druga pa splošno razmerje med totalitarizmom in demokracijo in utemeljenost slednje na človekovih pravicah. Kar imam v mislih, ni nič posebnega, nič novega, nič takega, na kar niste že sami pomislili. A ob tem mi prihajajo v spomin besede nemškega filozofa Josepha Pieperja:

»Deklamiranje ob slovesni priložnosti ne pove veliko; a temeljne resnice moramo – da ne izgubijo svoje rodovitnosti – vedno na novo premišljevati. Saj je prav to smisel meditacije in kontemplacije: da resnica postane navzoča sredi človeške družbe in ne neha posegati v dejavno življenje. Nemara se ljudje, če jih posledica kake napačne predpostavke nenadoma neposredno ogrozi, z veliko grozo zavejo, da zato, ker rešujejo le golo življenje, že zdavnaj pozabljene resnice ni več mogoče znova obuditi k pravemu življenju. Navsezadnje si ni povsem nemogoče predstavljati, da si nekega dne ne bodo le rablji zatiskali oči pred tem, da so stvari, ki človeku **neodtujljivo pripadajo**, marveč, da niti žrtve ne bodo več znale povedati, v čem se jim dejansko godi krivica.«

23. avgust je evropski dan spomina na žrtve stalinizma in nacizma, spomina na žrtve **vseh** totalitarnih, avtoritarnih in nedemokratičnih režimov. Slovenija je tako rekoč model države (ali – v zgodovinski retrospektivi – nacionalno-kulturne skupnosti), v kateri je tak dan potreben, celo usodno potreben; deklaracija o evropski zavesti in totalitarizmu namreč osvetljuje ključne točke njene sodobne zgodovine: njeno napadenost in trpljenje pod tremi oblikami totalitarizma, v vojnih in mirnodobnih razmerah. Vendar vemo, kakšen je bil politični oziroma oblastni odziv na to deklaracijo. Dan tako temeljnega spomina spremlja tudi danes nekakšno »uradno« nelagodje. Kakor da bi bil nekaj odvečnega, še več: nekaj »nepravega«, kar ni v skladu z usmeritvijo in razpoloženjem sodobne slovenske družbe. To sicer ni povedano neposredno, v političnem jeziku, pač pa v različnih jezikih kulture, predvsem popularne, in v govorici vsakdanjega življenja. Ti jeziki v svojih najnižjih intelektualnih in moralnih legah začenjajo celo obrekovati današnji memorial, ta razumevajoči spomin na **vse** človeško trpljenje, češ da je krinka in spodbuda novega ekstremizma. Če k temu prištejemo še vse bolj intenzivno navzočnost komunističnih totalitarnih simbolov, insignij in zgodovinskih osebnosti v vseh mogočih oblikah, postane slika še bolj kalna ali pa jasna, kakor pač pogledamo. Takšno je dejansko stanje. Neposredno poveličevanje ali prijazna ironija; zastave in herojske komunistične zgodbe ali pa povesti o dobrodušnih, morda le včasih malo robotih tovariših, ki so znali narediti red, kot je treba; spomeniki samodržcu ali majice in likerske steklenice, s katerih nas gleda njegova podoba – odkod prihaja vse to? Dobro plačana propaganda, zaščita nedemokratičnih privilegijev, sentimentalnost, popolna družbena nekritičnost, morda je v igri vse to, a kaj se s tem izraža? Nič? Ali pa mogoče zvestoba našemu pravemu izročilu in temelju – a kaj je tedaj to izročilo in ta temelj? Seveda ne bo nihče nikoli rekel, da je to totalitarna ideologija (saj si noben totalitarizem nikoli ni nadeval oznak z negativnimi konotacijami). Pač pa smo in bomo vedno večkrat slišali, da se k tem znamenjem spontano zateka ljudska volja do svobode. Takšne izjave

so – je to sploh treba izreči? – globoko protislovne, so znamenje skoraj strašljive zmede. Seveda so si (bili) razni totalitarni, avtoritarni in nedemokratski sistemi med seboj različni in prav je, da zgodovinopisje, družboslovje in humanistika odkrivajo, opisujejo in razlagajo te razlike. To je tako rekoč trivialno dejstvo. A prav tako trivialno dejstvo je, da so vsi tovrstni režimi (bili) nasprotni veljavnim pravnim normam in vrednotam sodobne evropske demokracije. In to v istih glavnih točkah. Posebej skrb zbujujoče je, če strokovne institucije in drugi instrumenti raziskovanja in racionalnega urejanja družbe s svojo avtoriteto raziskovanja in razumevanja ne spodbujajo, temveč ga celo zaustavljajo; če ustvarjajo prepovedana območja mišljenja, če izbrisujejo realni zgodovinski kontekst in v odebeljenih, povečanih črkah ponatiskujejo ideološkega; skratka, če na vse načine zakrivajo očitno totalitarni značaj nekega polpreteklega režima. Resnično zgodovino je torej treba spoznavati zlasti zato, ker je resničnost vedno zgodovinska – sicer ne bomo mogli zares razumeti tega, kar se nam dogaja tu in zdaj.

Resolucija Evropskega parlamenta o evropski zavesti in totalitarizmu je politično besedilo v čisto formalnem smislu, pa tudi v tistem plemenitem pomenu, ki v današnjem običajnem jeziku iz teh ali onih razlogov skorajda ni več zaznaven. Besedilo je sicer semtertja repetitivno, mestoma nedoločno, morda kdaj tudi ne povsem dosledno – in tudi v tem odseva njegov politični značaj in značaj zapletene evropske politične zgodovine. Kljub temu je po vsebini in politični teži edinstveno: to, o čemer govori, je za evropsko prihodnost ključnega pomena. V 9. točki »poziva države članice, naj si še naprej prizadevajo za krepitev pouka evropske zgodovine, ter poudarijo zgodovinski dosežek evropskega združevanja in ostro nasprotje med tragično preteklostjo ter miroljubnim in demokratičnim družbenim redom današnje Evropske unije;« v 2.

točki pa poudarja, da miroljubna in uspešna Evropa temelji med drugim »na vrednotah človekovega dostojanstva in spoštovanju človekovih pravic«.

Miroljubni, demokratični red in človekove pravice so otipljive in – vsaj načeloma – vsakomur prepoznavne dobrine sodobne evropske politične realnosti. Nedvomno je to oboje nastalo zgodovinsko, vendar ni zgodovina sama tista, kar temu podeljuje posebno vrednost in značaj vrednote. Če namreč vrednote razumemo izključno kot proizvod zgodovinskih procesov, kot golo zgodovinsko dejstvo, lahko v vsakem trenutku ti isti procesi proizvedejo nekaj drugega, kar se bo lahko s takimi ali drugačnimi sredstvi uveljavilo namesto njih. Tudi v tem pogledu je zgodovina sama najbolj poučna. Podobno velja tudi za enega najbolj čudovitih proizvodov Zahoda, za znanost, ki ima v sodobni kulturi še posebej veliko vlogo. Podobno kot zgodovina s svojimi boji in tekmovalnostjo tudi znanost ne ponuja trdne podlage za edinstveno vrednost vsakega individualnega človeka in za univerzalnost njegovega dostojanstva in pravic. Tako nam, denimo, gotovo niso neznane težave, ki jih ima naš čas z določitvijo meja človeškega življenja: kdaj (naj) se to začne in kdaj (naj) se konča. To je veliko širše vprašanje, kot se običajno misli. Namesto dostojanstva se vse bolj uveljavlja pojem kvalitete življenja: zdi se, da je ta postala pomembnejša od njegovega dostojanstva. A kdo sploh odloča o njej? In nakakšni podlagi? Zares trdna podlaga človekovih pravic bi lahko bila samo posebna človekova narava, a ne kot (izključno) biološki, naravoslovni pojem. O človekovi naravi pa je v sodobni kulturi še težje govoriti kot o dostojanstvu. Misel Jeana–Paula Sartra, da »človeške narave ni«, je postala danes tako rekoč samoumevna družboslovna predpostavka. Vendar ne glede na namen avtorja in tistih, ki jo nekritično uporabljajo, lahko rabi tudi za izhodišče »vsakršne totalitarne prakse moči« in tega, da se »s človekom počne, kar se komu zljubi,« če spet navedem Pieperja. Samo univerzalna človeška narava, »katere vrednost presega sleherno človeško razpravljanje«, lahko zagotovi **vsakemu človeku**

neodtujljive pravice (Pieper). Tradicionalna kultura je za takšno človeško naravo priznavala božansko poroštvo – ker je predpostavljala, da je človek ustvarjen po božji podobi. Sodobna kultura pa stoji tu pred veliko, a neodložljivo težavo. Zdi se mi, da je mogoče rešitev iskati le, če zaobrremo pogled: če sveta ne dojemamo več kot prostora, v katerem uresničujemo svojo zgodbo in ki ga lahko zato prilagajamo svojim predstavam in zahtevam, temveč v njem s spoštovanjem zremo veliko resničnost, ki ji pripadamo skupaj z vsemi drugimi ljudi in v kateri skupaj z njimi odkrivamo drug drugega in sami sebe. Totalitarizem obeta vse, a ne v dobro vseh, temveč zgolj svojih pripadnikov: prisvojiti si hoče svet v celoti in ga zato prikraja svojim meram – od takšnega sploščenega sveta na koncu vedno ostanejo le ruševine, bolečina in nesmisel. Demokracija ima (ali vsaj naj bi imela) v mislih vse ljudi, ne le »naše« in »moje«; zanima jo resničnost, ki nas vse presega. To, da ne morem imeti vsega, ne sme biti izvor frustracij, kot se pogosto dogaja; to moram preprosto sprejeti kot resničnost in se razumno samoomejevati. S takšno samoomejitvijo v okviru svojih zmožnosti pomagam ohranjati svet in – kot zgodovina vedno znova dokazuje – dejansko večati skupno blaginjo. Na takšnem obzorju drugi ljudje niso več »moj pekel«, če še enkrat navedem Sartra, temveč tisti, brez katerih bi ne mogel biti, kar sem: človek, edinstven in neponovljiv.